

Sovyetler Birliği'nin Kazakistan'da Büyük Tasfiye Dönemi (1937-1938)

Great Purge Period of the Soviet Union in Kazakhstan (1937-1938)

Nurullah Çetin¹ , İlyas Topsakal²

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Nurullah Çetin (Doktora Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-mail: nurullahcetin09@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4402-5966

İlyas Topsakal (Prof. Dr.),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: topsakal@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1415-4898

Başvuru/Submitted: 28.10.2022
Revizyon Talebi/Revision Requested:
13.12.2022
Son Revizyon/Last Revision Received:
30.12.2022
Kabul/Accepted: 08.01.2023

Atıf/Citation: Çetin, N., Topsakal, İ. "Sovyetler Birliği'nin Kazakistan'da Büyük Tasfiye Dönemi (1937-1938)". *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 12, 1 (2023): 1-18. <https://doi.org/10.26650/jes.2023.001>

öz

Rusya'da Vladimir İlyiç Lenin liderliğinde Ekim Devrimi ile iktidara gelen Bolşevikler, 1922 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni kurmuştu. Lenin ölümünden sonra yönetimi devralan Josef Stalin, Türkistan coğrafyasında önemli ölçüde değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Stalin döneminde Sovyet politikalarından en çok etkilenen milletlerden biri de Kazak halkı olmuştur. Stalin, Kazak topraklarında siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda değişim politikaları uygulayarak Sovyet rejimini yerleştirmeye çalışmıştır. Ancak Stalin, Sovyet rejimini benimsemeyen muhalif aydınları, politikacıları ve din adamlarını yok etmeye çalışmıştır. Bu uygulamalar, 1937 ve 1938 yıllarında "Büyük Tasfiye" olarak adlandırılan dönemde en yüksek seviyeye çıkmıştır. Büyük Tasfiye sürecinde Sovyet yönetimi, rejim karşıtı olarak gördüğü milyonlarca insanı "halk düşmanı" ilan edilerek ya kurşuna dizilmiş ya da ağır şartların bulunduğu çalışma kamplarına göndermiştir.

Bu çalışmada, 1937-1938 yıllarında Kazakistan'da uygulanan baskı ve tasfiye politikasının nedenleri, gerçekleştirme süreci ve neticeleri Türkçe, Rusça, Kazak Türkçesi ve arşiv kaynaklarına dayanarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Sovyet rejiminin Kazakistan'daki siyasi, sosyal ve ekonomik değişimleri de ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Sovyetler Birliği, Kazakistan, Stalin, Büyük Tasfiye, Repressiya

ABSTRACT

The Bolsheviks came to power in Russia with the October Revolution under the leadership of Vladimir Ilyich Lenin and established the Union of the Soviet Socialist Republics in 1922. Josef Stalin, who took over the administration after the death of Lenin, caused significant changes in the geography of Turkestan. One of the nations most affected by the Soviet policies during the Stalin era was Kazakhstan. Stalin tried to establish the Soviet regime by implementing policies of change in the political, social, and economic areas in Kazakh territory. However, Stalin tried to destroy the opposition intellectuals, politicians, and clergy who did not adopt the Soviet regime. These practices reached their highest level

in 1937 and 1938, during the Great Purge when the Soviet administration declared millions of people who were anti-regime to be enemies of the people and either had them shot or sent to labor camps under harsh conditions. This study evaluates the reasons, realization process, and results of the repression and purge policy implemented in Kazakhstan in 1937-1938 based on Turkish, Russian, Kazakh Turkish, and archival sources. In addition, this study also discusses the political, social, and economic changes the Soviet regime implemented in Kazakhstan at that time.

Keywords: Soviet Union, Kazakhstan, Stalin, Great Purge, repression

EXTENDED ABSTRACT

The Great Purge marks the period that started with Operational Order No. 00447 of the Narodny Komissariyat Vnutrennih Del (NKVD) dated July 30, 1937 and ended with a decree in November 1938. During this time, the Soviet government implemented a policy of repression and assimilation that has rarely been seen in the world. During the Great Liquidation process, the pressure mechanism was intense both in public and private life. In addition, the Soviet government implemented harsh policies aimed at destroying people belonging to various social classes (e.g., Kulaks, dissidents, intellectuals) that it had defined as potential internal enemies, accusing them of being enemies of the people, ethnic nationalists, Trotskyists, and agents. In this context, the study evaluates the political, social, and economic changes the USSR implemented in Kazakhstan during the Great Liquidation process based on primary sources and archival documents.

After the October Revolution in Russia, a central organization was needed to silence dissenting voices. Thus, the foundations were laid for the secret police organization that would be the tool of the totalitarian regime. This organization had the authority to investigate counter-revolutionary crimes. However, it soon also gained jurisdiction. The changes made to the Criminal Code of the Russian Soviet Federative Socialist Republic (RSFSC) in 1926 increased the powers of the police force. Thus began a campaign of terror against the propertied classes and enemies of the Soviet regime. The secret police operated as the most powerful and feared Soviet institution during the Stalin era. This study discusses the formation and activities of the secret police organization of the USSR in Kazakhstan.

One of the important policies the Soviet Union implemented in Kazakhstan was the policy of collectivization. The meeting of the Kazakh Communist Party on November 15-23, 1927 accepted the expropriation of the wealth of the Kazakh wealthy. While implementing a policy of Sovietization in Kazakh villages, the Soviet government classified the wealthy people as socially dangerous elements, then confiscated their property and animals and exiled them to various places. This study also discusses the social changes and their consequences as a result of the repressive policies of the USSR in Kazakhstan.

One of the complex systems of administrative punishment the Soviets implemented involved correctional camps and labor camps. Those who carried out destructive activities against the Soviet regime in these camps were condemned to work under very harsh physical

conditions. These camps became observation places and prisons where people were deprived of their freedom, isolated from society, and forced to work in order to prevent them from committing dangerous acts. The Labor and Rehabilitation Camps became punishment centers for both changing the demographic structure of Kazakhstan and silencing dissidents. Many of the Kazakh intellectuals who were sent to labor camps in Kazakhstan were killed during the Great Purge, with their spouses and children also being sent to these camps. Women and children in these camps frequently lost their lives due to starvation and neglect as a result of the harsh working conditions. This study reveals the reasons for the establishment of the camps and the functioning of the totalitarian system during Stalin's rule. In addition, the study performs a historical analysis about the realization process, the methods of implementation, and the results of the Soviet totalitarian policy in Kazakhstan.

Giriş

Rusya'da 25 Ekim 1917'de Ekim Devrimi ile Bolşevikler iktidara gelmiştir. Bolşevikler, Ekim Devrimi'nden sonra Rusya'da komünist ideolojiye dayalı yeni bir sistem kurarak dünya siyasi tarihinin seyirini etkilemiştir. Bu durum Türkistan coğrafyasında yaşayan Türkler için de geçerli olmuştur. Devrimin zafer haberi birçok ülkede olduğu gibi Kazakistan'da da çabuk yayılmıştır. Vladimir İlyiç Lenin¹ başkanlığındaki Sovyet hükümeti, Kazak halkı ile ittifak oluşturmaya çalışmıştır. Kazak halkı için bu olay, yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Merkezdeki siyasi düzenlemelerin değişmesi, eski rejime bağlı sömürgeci siyasetin sona ereceğine dair beklentiler artırmıştı. Lenin, “*Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi'nde*”² yer alan ve 2. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde ülkedeki işçilere, askerlere ve köylülere şu çağrıda bulunmuştu: “*Sovyet iktidarı ... Rusya'da yaşayan tüm uluslara kendi kaderini tayin hakkı sağlayacaktır.*”³ Ancak Sovyet hükümeti, Türkistan coğrafyasındaki Türklerin muhtariyet veya bağımsızlıklarını tasfiye etmek için harekete geçmiştir. Böylece Kazak halkının, asırlardır özlemine çektiği bağımsızlık beklentisi boşa çıkmıştır. Sovyet rejimi zamanla Kazak topraklarında güç kazanmaya başlamıştır.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkistan coğrafyası, etnik temellere dayanan Sovyet cumhuriyetlerine bölünmüştür. Kazak topraklarında da Kırgız (Kazak) Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti⁴ kurulmuştur. Rus İmparatorluğu döneminde olduğu gibi Sovyet devrinde de Rus sömürge faaliyetleri devam etmiştir. Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC), Kırgız (Kazak) ÖSSC'de sosyalist ilkeleri yerleştirmek ve reformları gerçekleştirmek amacıyla toplumsal hayatın tüm alanlarında müdahalelerde bulunmuştur. Sovyet yönetimi, Sovyet iktidarının kurulduğu ilk yıllarda Kırgız (Kazak) ÖSSC'de yeni felaketlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu dönemde Kırgız (Kazak) ÖSSC'de doğa şartlarından dolayı yaşanan olumsuzluklara Sovyet idarecilerinin hatalı ekonomi politikaları da eklenince 1921-1922 yıllarında büyük bir kıtlık ve açlık ortaya çıkmıştır. Bu olay sonucunda çok sayıda Kazak hayatını kaybetmiştir.

- 1 Asıl adı Vladimir İlyiç Ulyanov'dur. Lenin, 22 Nisan 1870'te Simbirk (şimdiki Ulyanovsk) şehrinde doğmuştur. Lenin, 1900 yılında Sosyal Demokrat gazetesi Iskra'yı yayımlamaya başlamıştır. 1901 tarihinden itibaren yazılarında “Lenin” adını kullanmaya başlamıştır. 1903 yılında Rus Sosyal Demokratların 2. Kongresinde, Menşevikler ve Bolşevikler olarak ikiye bölünmüştür. Lenin, Bolşeviklere başkanlık yaparak partiyi kurmuştur. 25 Ekim 1917 tarihinde Ekim Devrimi'ne liderlik yaparak Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ni (RSFSC) kurmuştur. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin ilk lideridir. Lenin, 12 Ocak 1924 tarihinde Moskova'ya bağlı Gorki köyünde hayatını kaybetmiştir. Bkz. “Lenin”, *Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya*, C. 24, Ed. B. A. Vvedensky (Moskova: Gosudarstvennoye Nauchnoye Izdatel'stvo, 1953), 493-512.
- 2 “*Rusya halklarının hakları bildirgesi*”, 02/11/1917, Rusya Devlet Sosyo-Politik Tarih Arşivi (RDSPTA), F. 2, Op. 1, D. 24219, L. 1-2.
- 3 *Vtoroy Vserossiyskiy S'yezd Sovetov*, Ed. K. G. Kotel'nikov (Moskova: Gos. İzd-vo 1928), 53; T. Yeleuov, *Ustanovleniye i Uprocheniye Sovetskoy Vlasti v Kazakhstane (Mart 1917 – İyun' 1918 g.)* (Alma-Ata: Izdaniye Akademii Nauk Kazakhskoy SSR, 1957), 52.
- 4 26 Ağustos 1920'de Kırgız (Kazak) Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kırgız ÖSSC) kurulmuştur. 15 Haziran 1925'te Kırgız kelimesi çıkartılıp Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kazak ÖSSC) olarak değiştirilmiştir. 5 Aralık 1936'da yapılan düzenleme ile Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kazak SSC) olarak birlik cumhuriyeti olmuştur. Bkz. *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, çev. Abdulvahap Kara (İstanbul: Selenge Yayınları, 2013), 412-443.

Kazak Komünist (bolşevik) Partisi Merkez Komitesi (KazK(b) PMK), Aralık 1925'te gerçekleştiği kongrede “*Kazak köylerinde Sovyetleştirme*” kararı almıştır. Josef Vissarionoviç Stalin'in⁵ talimatıyla alınan bu karar gereğince, Kazak köylerinde özel mülkiyetin kaldırılması, tarım ve hayvancılığın kamulaştırılması hedeflenmişti. Ancak 1925-1929 yılları arasında “*Kazak köylerinde Sovyetleştirme*” politikası başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁶

KazK(b) PMK, Aralık 1929'da yapılan toplantıda, Kazak SSC'de *Kolhoz*⁷ sayısının artırılması ve göçebe/yarı göçebe halkın yerleşik düzene geçirilme kararını almıştır. Böylelikle Kazakların geleneksel göçebe hayatı alt üst olmuştur. Bununla birlikte Kolektifleştirme ile *kulakların*⁸ mallarına devlet tarafından el konulmuştur.⁹ Sovyet yönetiminin el koyma politikasına karşı gelen kulaklar, tutuklanarak sürgün edilmiş, çalışma kamplarına gönderilmiş veya kurşuna dizilerek idam edilmişlerdir. Böylece Kazakistan'da uygulanan totaliter rejimin kolektifleştirme politikası sonucunda 1931-1933 yılları arasında bir kez daha kıtlık ve açlık yaşanmıştır.

Stalin, 1930'lu yılların başında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB) yaşayan halklara karşı kitlesel baskı politikası uygulamıştır. 1937-1938 yıllarında *Repressiya*¹⁰ olarak nitelendirilen *Büyük Tasfiye* döneminde Stalin'in “*halk düşmanlarının kökten temizlenmesi*” talimatı, kitlesel baskı sürecinin devamı niteliğindedir. Büyük Tasfiye, *İçişleri Halk Komiserliği*

5 Asıl adı Josef Vissarionoviç Cugaşvili'dir. Stalin, 21 Aralık 1879 tarihinde Gürcistan'ın Gori şehrinde doğmuştur. 1898 yılında Tiflis'teki Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDİP) organizasyonuna katılmıştır. 1912 yılında V. İ. Lenin'in önerisiyle RSDİP Merkez Komitesi'ne dahil edilmiştir. Stalin, Lenin tarafından 1922 yılında Komünist Parti Genel Sekreterliğine getirilmiştir. Lenin'in ölümünden sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) lideri olmuştur. “*Kollektivizasyon*” ve “*Endüstrileşme*” politikalarıyla 1928-1936 yılları arasında SSCB'de köklü dönüşümlerin gerçekleşmesini sağlamıştır. 1937-1938 yıllarında “*Büyük Tasfiye*” döneminde kitlesel baskı uygulamasında kilit rol oynamıştır. 5 Mart 1953 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Bkz. “Stalin”, *Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya*, C. 40, Ed. B. A. Vvedensky (Moskova: Gosudarstvennoye Nauchnoye Izdatel'stvo, 1957), 419-424.

6 Martha Brill Olcott, *The Kazakhs* (Stanford: Hoover Institution Press, 1995), 165.

7 *Kolhoz*: “*Kollektivnoye Hozyaystvo*” kelimelerinin kısaltılmış hâlidir. SSCB'de tarım sektöründe örgütlenen “*kolektif tarımla*” uğraşan birlikler olarak tanımlanmıştır.

8 SSCB'de büyük çiftlik sahiplerine, zengin köylüye verilen addır. Kazakistan'da zengin kısmı iki kategoriye ayrılmıştır. Birinci kategori “*bay*” olarak adlandırılan zenginler, ikincisi ise “*kulak*” olarak adlandırılan zengin Ruslardır. Bu çalışmada kategoriler ayrılmamış genel olarak “*kulak*” terimini kullanılmıştır.

9 Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, “20. Yüzyılın İlk Yarısında Kazakistan'da Yaşanan Açlık Felaketleri”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (2018), 223.

10 Rusça: Репрессия, İngilizce: Repression. Sözlük anlamı itibarıyla “*baskı, cezai önlem, zaptetme*,” anlamlarına gelen *Repressiya*, Stalin döneminde, bilhassa 1937-1938 yıllarında uygulanan politikanın adı olmuştur. Bu çalışmada *Repressiya* terimi yerine Türkçe literatürde “*Büyük Tasfiye*” olarak adlandırılan terim kullanılmıştır.

(İHK)¹¹ Başkanı Nikolay İvanoviç Yejev¹² tarafından 30 Temmuz 1937 tarihli “00447” sayılı emri¹³ ile başlamış, Politbüro'nun¹⁴ 17 Kasım 1938'de İHK ve savcılığın toplu operasyon yapmasını yasaklayan kararı¹⁵ ile son bulmuştur.

Baskı ve Tasfiye uygulamalarının 1937-1938 yıllarında doruk noktaya ulaşmasının siyasi, sosyal ve ekonomik birçok nedeni vardır. Ancak en önemli nedeni, Stalin'in otoritesini Sovyet rejim karşıtlarının zayıflatacağı endişesidir. Bu bağlamda Stalin, muhalif olarak gördüğü aydınlara, dindarlara ve politikacılara karşı baskı politikası uygulamıştır. Nitekim baskıcı politikalar sadece Stalin'in değil SSCB liderlerinin başvurduğu bir metot olmuştur. Bundan dolayı SSCB'de baskı ve tasfiye konularının araştırılması uzun süre engellenmişti. Ancak Stalin'in ölümünden sonra başa geçen Nikita Kruşçev döneminde, özellikle 1956 yılında gerçekleşen Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP)'nin 20. kongresinden¹⁶ sonra baskıya uğrayanların aklanmaya başlamasıyla araştırılmaya girişilmiştir.

SSCB'nin 1991 yılında dağılmasıyla Kazakistan bağımsızlığını kazanmıştır. Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Abishuly Nazarbayev, 1997 yılında “*Milli Birlik ve Siyasi Sürgün Kurbanlarını Hatırlama Yılı*” olarak ilan etmiştir. Daha sonra Nazarbayev, konuyla ilgili arşiv belgelerinin ortaya çıkarması için komisyonların kurulma talimatını vermiştir. Bu talimat doğrultusunda Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşiv Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, 1999 yılında “*Politicheskoye Represii v Kazakhstane v 1937-1938 gg: Sbornik Dokumentov*” adlı eseri hazırlayarak yayımlamıştır. 119 arşiv belgesiyle oluşan eserde, Büyük Tasfiye döneminde Kazakistan'da SSCB'nin baskıcı uygulamaları hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Bir diğer önemli eser ise 2001 yılında “*Levon Mirzoyan v Kazakhstane. Sbornik Dokumentov i Materialov (1933- 1938 gg.)*” adıyla yayımlanmıştır. 130 arşiv belgesi ve hatıratlardan oluşan eser, 1933-1938 yıllarında Kazak Komünist Partisi Birinci Sekreteri L. Mirzoyan'ın faaliyetleri, yazışmaları ve hatıratları yer almaktadır.

-
- 11 Rusçası: Народный комиссариат внутренних дел (НКВД), Narodny Komissariyat Vnutrennih Del (NKVD), 1934-1946 yılları arasında SSCB'de suçla mücadele ve kamu düzenini korumak için oluşturulan gizli polis teşkilatıdır.
- 12 N. İ. Yejev, 1 Mayıs 1895'te St. Petersburg'da doğmuştur. 3 Ağustos 1917'de Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne katılmıştır. 10 Şubat 1922'de Mari parti komitesi yönetici sekreteri olarak atanmıştır. 26 Eylül 1936'da SSCB Halk İçişleri Komiserliği Başkanı olarak atanmıştır. 30 Temmuz 1937 tarihinde 00447 sayılı “*Eski kulakları, suçluları ve diğer Sovyet karşıtı unsurları bastırma operasyonu hakkında*” emrini vermiştir. 10 Nisan 1938 tarihinde tutuklanarak yargılanmış ve 3 Şubat 1940 tarihinde idam edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Marc Jansen, Nikita Petrov, *Stalin'in Baş Celladı Halk Komiseri Nikolay Yezhov*, çev. Önder Seçkin (İstanbul: Kalkedon yayımları, 2014).
- 13 SSCB İçişleri Halk Komiserliği'nin 30 Temmuz 1937 tarihli 00447 sayılı “*Eski Kulakları, suçluları ve diğer Sovyet karşıtı unsurları bastırma operasyonu hakkında*” Operasyonel Emri, 30/07/1937, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Arşivi (RFDBA), F. 3, Op. 58, D. 212, L. 59-78.
- 14 SBKP Merkez Komitesi Siyasi Bürosu, SSCB Komünist Partisi'nin yönetim organıdır.
- 15 Tüm Birlik Bolşevik Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro'nun “*Tutuklamalar, kovuşturma denetimi ve soruşturma hakkında*” Kararı, 17/11/1938, RFDBA, F. 3, Op. 58, D. 6, L. 85-87.
- 16 N. S. Kruşçev, *XX. Kongre Gizli Raporu Kişi Kültüne Karşı*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Pencere yayımları, 1991), 74-77.

Sovyet Rejiminin İstihbarat Sistemi ve Faaliyetleri

Kazakistan'da, Büyük Tasfiye olayı doğal olarak birden ortaya çıkmamıştır. Derin bir altyapısı ve geniş bir arka planı bulunmaktaydı. Rusya'da Bolşevik ihtilalinden sonra 19 Aralık 1917'de Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi kararnamesi ile baskı ve tasfiyelerin yöntemi belirlenmiştir. Bu kararnamede devrim mahkemelerinin oluşumu, davalar ve cezai yaptırımlar hakkında işlemler açıklanmıştır. Sovyet rejimine karşı işlenen suçlar ve cezalar şu şekildedir:

"1. Aşağıdaki davalar Devrim Mahkemesine tabidir:

a) İşçi ve Köylü Hükümeti'nin otoritesine karşı bir ayaklanma örgütleyen, aktif olarak karşı çıkan ya da ona itaat etmeyen kişiler; b) Devletteki veya kamu hizmetindeki konumlarını doğru iş akışını bozmak veya engellemek için kullananlar (sabotaj, belge veya mülkün gizlenmesi veya imha edilmesi vb.); c) Geçerli bir sebep olmadan tüketim mallarının üretimini durduran veya azaltan kişiler; d) Tüketim mallarını satın alarak, gizleyerek, bozarak, imha ederek veya diğer yollarla piyasada kıtlık yaratmaya veya fiyatlarını artırmaya çalışanlar; e) Basının kullanılması yoluyla işlenen halka karşı suçlar, özel olarak kurulmuş bir devrimci basın mahkemesinin yönetimine tabidir.

2. Birinci bölümde belirtilen fiiller için Devrimci Mahkeme, suçlular için aşağıdaki cezayı belirler:

1) Para cezası, 2) Özgürlükten yoksun bırakma, 3) Rusya Cumhuriyeti'nin başkentlerinden, ayrı yerlerinden veya sınırlarından çıkarılması, 4) Kamu sansürünün duyurulması, 5) Halkın suçu düşmanı ilan etmek, 6) Failin siyasi haklarından tamamının veya bir kısmının elinden alınması, 7) Failin malvarlığının (kısmi veya genel) haczi veya müsaderesi, 8) Zorunlu toplum hizmetine atama.

Devrim mahkemesi, davanın koşulları ve devrimci vicdanın emirleri tarafından yönlendirilen cezanın ölçüsünü belirler."¹⁷

Kararname yürürlüğe girdikten sonra Sovyet rejiminin yerleşmesi ve muhalifleri ortadan kaldırmak için merkezî bir teşkilata ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda 20 Aralık 1917'de *Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele İçin Tüm Rusya Olağanüstü Komisyonu*¹⁸ adıyla polis teşkilatı kurulmuştur.¹⁹ Teşkilat, kısa sürede olağanüstü yetkilerle donatılmıştır. Halk Komiserleri Konseyi kararıyla teşkilata 26 Şubat 1918'de infaz, 26 Haziran 1918'de de süresiz tutuklama yetkisi verilmiştir.²⁰ Böylece teşkilat, devlet güvenlik organı olarak değil, Bolşevik iktidarına muhalif kişi ve kurumları bertaraf etmek üzere faaliyet gösteren bir yapıya bürünmüştür. Ancak teşkilat, 6 Şubat 1922'de RSFSC Merkez Yürütme Komitesi'nin kararıyla tasfiye edilerek

17 *Sbornik Zakonodatel'nykh i Normativnykh Aktov o Repressiyakh i Reabilitatsii Zhertv Politicheskikh Repressiy*, Ed. Ye. A. Zaytsev (Moskova: Respublika; Verkhovnyy Sovet Ros. Federatsii, 1993), 9.

18 Rusçası: Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем (ВЧК), Vserossiyskaya Çrezvıçaynaya Komissiya Po Bor'be s Kontrevolyütsiey i Sabotajem (VÇK), 1917-1922 yıllarında Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin (RSFSC) ilk istihbarat ve güvenlik teşkilatıdır. Bu teşkilatın ilk başkanı Polonya asıllı Feliks Edmundoviç Cerjinski'dir

19 Yuriy Georgiyeviç Fel'stinskiy, *VCHK/GPU: Dokumenty i Materialy* (Moskova: Izdatel'stvo Gumanitarnoy Literatury, 1995), 2.

20 *Iz Istorii Vserossiyskoy Çrezvıçaynoy Komissii (1917-1921 gg.)*, Ed. Goncharov A. K., Doroshenko I. A., Kozichev M. A., N. N. Pavlovich (Moskova: Gospolitizdat, 1958), 95.

yetkilerini *Devlet Siyasi Müdürlüğü'nün (DSM)*²¹ içinde bulunduğu İHK'ye devretmiştir.²²

30 Aralık 1922'de SSCB'nin kurulmasıyla DSM, *Birleşmiş Devlet Siyasi Müdürlüğü (BDSM)*²³ olarak isim değiştirmiştir. 15 Kasım 1923'te BDSM, İHK'den ayrılarak Halk Komiserleri Konseyi'ne bağlanmıştır.²⁴ Ülkenin ana istihbarat servisi olan BDSM, 31 Ocak 1924'te kabul edilen SSCB anayasasında formüle edilmiştir. Buna göre, "*Birlik cumhuriyetlerinin siyasi ve ekonomik karşı-devrim, casusluk ve haydutluğa karşı mücadelede devrimci çabalarını birleştirmek amacıyla, SSCB Halk Komiserleri Konseyi bünyesinde BDSM kurulur. Başkanı, SSCB Halk Komiserleri Konseyi'nin danışma oyu ile üyesidir*"²⁵ maddesi eklenerek yetkisi arttırılmıştır. Stalin, özellikle 1929'da kolektifleştirme politikalarını hayata geçirirken rejime karşı gelen kulakları yok etmek için BDSM'yi mücadeleye dahil etmiştir. Ancak 1934'te BDSM tasfiye edilerek *Devlet Güvenlik Ana Müdürlüğü (DGAM)*²⁶ olarak İHK'nin bir parçası olmuştur. 10 Temmuz 1934 tarihli SSCB Merkez Yürütme Komitesi kararname ile Genrih Grigoryeviç Yagoda,²⁷ İHK'ye atanmıştır. Yagoda önderliğinde zorunlu çalışma kamplarının sayısı artırılmıştı. Ancak Yagoda, devlet karşıtı ve cezai suçlar işlemekle itham edilerek görevinden alınmış yerine 26 Eylül 1936'da N. İ. Yejev atanmıştır. İHK, sınır ve içişleri ile ilgili sorumlulukları da üstlenmiştir. Ayrıca İHK, 1934'tan 1941'e kadar çalışma ve ıslah kamplarından sorumlu olmuştur. Böylece tüm ceza sistemini bünyesinde barındırmıştır. Nitekim İHK, 1937-1938 yılında Büyük Tasfiye olayına giden süreçte güçlenen bir yapı olmuştur. Bu yapı politik ve baskıcı siyasetini, sadece isim değişikliği yaparak Sovyet döneminin sonuna kadar korumuştur.

21 Rusçası: Государственное политическое управление (ГПУ), Gosudarstvennoye Politicheskoye Upravleniye (GPU), 1922-1923 yıllarında RSFSC'nin Halk İçişleri Komiserliği'ne bağlı güvenlik teşkilatıdır. Bu teşkilatın ilk başkanı F. E. Cerjinski'dir. Bkz. Fel'stinskiy, *VCHK/GPU: Dokumenty i Materialy*, 245.

22 *Iz istorii Vserossiyskoy*, 471; Fel'stinskiy, *VCHK/GPU*, 19.

23 Rusçası: Объединенное Государственное Политическое Управление (ОГПУ), Ob'yedinennoye Gosudarstvennoye Politicheskoye Upravleniye (OGPU), 1923-1934 yılları arasında faaliyet yürüten Sovyetler Birliği'nin gizli polis teşkilatıdır. Bu teşkilatın ilk başkanı F. E. Cerjinski'dir. OGPU'ya Cerzjinski'den sonra Vyacheslav Rudolfovich Menjinskiy başkanlık yapmıştır.

24 N. V. Petrov ve K. V. Skorokin, *Kto Rukovodil NKVD 1934-1941: Spravochnik* (Moskova: Zven'ya, 1999), 25-27.

25 31 Ocak 1924 tarihli SSCB Anayasası 9. Bölüm 61. Maddesi, <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1924.htm>, Erişim tarihi: 15/07/2022.

26 Rusçası: Главное управление государственной безопасности (ГУТБ), Glavnoye Upravleniye Gosudarstvennoy Bezopasnosti (GUGB), 10 Temmuz 1934 tarihinde SSCB'nin NKVD'sinin yapısal bir birimi olarak kurulmuştur. 1941 yılına kadar faaliyet gösteren gizli polis teşkilatıdır. GUGB'nin, ilk başkanı Genrih Grigoryeviç Yagoda'dır.

27 Yagoda, 1891 yılında Yaroslavl eyaletinin Rybinsk şehrinde doğmuştur. Yagoda, 1934-1936 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin güvenlik ve istihbarat teşkilatı olan İHK başkanı olarak görev yapmıştır. 13 Mart 1938'de ihanet, terör, silahlı ayaklanmaya hazırlık suçları ile yargılanmıştır. 15 Mart 1938 tarihinde idam edilmiştir. Bkz. *Genrih Yagoda: Narkom Vnutrennikh Del SSSR General'nyy Komissar Gosudarstvennoy Bezopasnosti Sbornik Dokumentov*, Ed. A. L. Litvin (Kazan, 1997), 15-21.

Kazakistan'da Büyük Tasfiye'ye Giden Süreç

13 Eylül 1925'de Kazak ÖSSC Birinci Genel Sekreteri olarak Filip İsayeviç Goloşçekin²⁸ tayin edilmiştir. Bu durum Kazakistan için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Goloşçekin, Kazak köylerinde (aul) Sovyet gücünün hala üstünlük kurmadığını ve bölgenin kulakların hâkimiyetinde olduğunu söyleyerek “*Küçük Ekim Devrimi*”nin kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir.²⁹ Küçük Ekim Devrimi'nin ilk aşaması kolektifleştirme ve göçebe/yarı göçebe halkı zorla yerleşik düzene geçirmeye çalışması olmuştur. Bununla birlikte göçebe/yarı göçebe olarak yaşayan Kazak halkının mal ve hayvanlarına el konulmuştur. Böylece Sovyet idarecileri, asırlardır hayvancılıkla geçinmekte olan halkı kolhozlarda çalıştırmaya zorlamışlardır. Bu uygulamalar ile Kazak halkının geleneksel toplum yapısının değişmesine sebep olmuştur. Netice itibarıyla hayvanları ellerinden alınan 1 milyondan fazla kişi açlıktan hayatını kaybetmiştir.³⁰ Bu durum Kazak ÖSSC nüfusunda büyük bir azalmanın yaşanmasına neden olmuştur.

Goloşçekin döneminde (1925-1933) kolektifleştirme politikasıyla tarım sektörünün yeniden yapılandırılmasına muhalif kişilere karşı cezai önlemler artırılmıştır. 1932'de Stalin'in talimatıyla Sovyet coğrafyasında, İHK ve Komünist Parti temsilcileri olmak üzere üç kişiden oluşan “*Troyka*” adı verilen mahkeme dışı organlar kurulmuştur. Troykalara, L. Mirzoyan, N. Gusev, G. Asriyev, U. İsayev, L. Zalin, S. Nurpeysov, B. Mankin, Ç. Artıkbayev zaman zaman yapılan değişikliklerle başkanlık yapmışlardır.³¹ Troykalar, şüphelendiği kişileri tutuklatıp düzmece bir iddianame ile sorgulanarak infaz edilmelerine veya çalışma kamplarına gönderilmelerine yönelik kararlar vermişlerdir. Böylelikle Kazak ÖSSC'deki Troykalar, Büyük Tasfiye'nin organizatörlerinden biri haline gelmiştir.

Sovyet hükümetinin bir diğer ceza organı ise *GULAG*³² adı verilen ıslah ve çalışma kamplarıdır. *GULAG*, Sovyet rejiminin temel kurumlarından biri olmuştur. Sovyet yönetimi, SSCB'nin 1926 tarihli ceza kanununun 58. maddesi olan “*karşı devrimci suçlar*” gereğince

28 Asıl adı Şaya İtzkoviç'dir. 10 Mart 1876 tarihinde Vitebsk eyaletine bağlı Nevel şehrinde doğmuştur. Goloşçekin, 1903'te Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne katılmıştır. Goloşçekin, 1925-1933 yılları arasında KazK(b)P'nin Birinci Sekreteri olarak görev yapmıştır. 1933'te KazK(b)PMK sekreterliği görevinden alınarak Moskova'ya dönmüştür. Goloşçekin, kolektifleştirme politikasında aşırılıkla suçlanarak 15 Ekim 1939'da tutuklanmıştır. 28 Ekim 1941'de Barboş köyü civarındaki Barboşyna Polyana'da kurşuna dizilerek idam edilmiştir. Bkz. Damira İbrahim ve Vahit Türk, *Kazakistan'da Kızıl Kıtık (1929-1933)* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016), 195-223; *Tragediya Sovetskoy Derevni. Kollektivizatsiya i Raskulachivaniye Dokumenty i Materialy (1929-1930)*, C. II, Ed. V. Danilov, R. Manning (Moskova: ROSSPEN, 2000), 848.

29 Sarah Cameron, *The Hungry Steppe: Famine, Violence, and the Making of Soviet Kazakhstan* (Londra: Cornell University Press, 2018), 54; Hekimoğlu, “20. Yüzyılın İlk Yarısında Kazakistan'da Yaşanan Açlık Felaketleri”, 223.

30 Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, *18. ve 19. Yüzyıllarda Kazak Türkleri Rus İşgali ve Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi* (Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2018), 115.

31 Seyfi Yıldırım ve Mirzahan Egamberdiyev, “Taşnakçı Ermeni Levon İ. Mirzoyan'ın Kazakistan'daki Faaliyetleri (1933-1938)”, *Bilig 101* (2022), 43; I. M. Kozybayev, *Bol'shoy terror v Kazakhstane* (Almaty: Raritet, 2019), 129.

32 Rusçası: Главное управление исправительно-трудовых лагерей (ГУЛАГ), (Glavnoye upravleniye ispravitel'no-trudovih lagerey), Çalışma Kampları Yönetim Baş İdaresi, 25 Nisan 1930'da kurulmuştur. SSCB'deki zorunlu çalışma ve ıslah kamplarından sorumlu kurumdur.

mahkûm olanlar tehlikeli olarak sınıflandırılmıştır.³³ Çalıştırma kampları hem rejim karşıtlarını cezalandırma hem de bedava işgücü olarak çalıştırma amacıyla kurulmuştur.³⁴ Kamplara hapsedilen milyonlarca tutuklu, maden ocaklarında çok ağır fiziki şartlarda çalışmaya mahkûm edilmiştir. Kazak ÖSSC'de geniş bir kamp ağının oluşumu, kolektifleştirme ve sanayileşmenin başlamasıyla gerçekleşmiştir. Goloşekin döneminde mahkûmlar, GULAG'ın halihazırda mevcut büyük şantiyelerine gönderilmiştir. Çalışma kamplarında çalışmayı reddedenler ve üretimi kesintiye uğratanlara karşı ağır cezalar uygulanmıştır.

Goloşekin, kolektifleştirme sürecinde politikalarda aşırılık ve Troçkizm'e³⁵ sempati duyma suçlamasıyla görevden alınmış yerine 21 Ocak 1933'te Levon Mirzoyan tayin edilmiştir.³⁶ Mirzoyan ilk etapta durumu kontrol altına almak için Kazak aydınları ile yakınlık kurmaya çalışmıştır. Ancak Mirzoyan, aydınların Sovyet rejimine karşı yaklaşımını öğrenerek fişlemiştir. Böylece 1937-1938 yıllarında tespit ettiği suçluları, siyasi baskıya maruz bırakmıştır. Mirzoyan döneminde (1933-1938) sadece aydınlar cezalandırılmamış tehdit olarak gördüğü diğer insanları da “*halk düşmanı*”, “*burjuva ideolojisini savunanlar*” ve “*milliyetçi*” suçlamasıyla cezalandırmışlardır.³⁷ Kazak ÖSSC'deki bu trajedinin ölçeği, SSCB Devlet Planlama Komitesi'nin Ekonomik ve İstatistik Departmanı tarafından derlenen 1930-1936 yılları arasındaki nüfus sayımı ile anlaşılabilir. Buna göre 1930 – 5.873.000 kişi, 1931 – 5.114.000 kişi, 1932 – 3.227.000 kişi, 1933 – 2.493.500 kişi, 1934 – 2.681.800 kişi, 1935 – 2.926.000 kişi, 1936-3.287.900 kişi olarak belirtilmiştir.³⁸ Böylece 1930-1936 yılları arasında Kazak ÖSSC nüfusunda 2.585,100 kişi azalmıştır.

Büyük Tasfiye olayının hız kazanmasına neden gelişme, Sergey Mironoviç Kirov'un³⁹ 1 Aralık 1934'te Leonid Vasilyeviç Nikolayev tarafından suikast sonucu öldürülmesidir. Bu olay sonucunda Aralık 1934'te ceza hukukunda bir dizi değişiklikler yapılmıştır. Tüm Birlik

33 *Sbornik Zakonodatel'nykh*, 28-32.

34 Nurbek Khairmukhanmedov, “Stalin Dönemindeki Siyasi Muhafifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kampları”, *Bilgi* 41 (2007), 163.

35 Sovyet devlet adamı Lev Dadidoviç Troçki'nin Marksizm çerçevesinde geliştirdiği siyasi doktrindir. Troçki, Stalin'in “Tek Ülkede Devrim” teorisine karşılık “Sürekli Devrim” teorisini savunmuştur. Bundan dolayı Stalin, Troçki ve yanlılarını devrim karşıtı hareketler içerisinde bulunmakla suçlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vitaliy Sarabeyev, *Trotskiy, Stalin, Kommunizm* (Sankt-Petersburg: Piter, 2021).

36 *Levon Mirzoyan v Kazakhstane. Sbornik dokumentov i materialov (1933-1938 gg.)*, Ed. L. D. Degitayeva (Almaty: Arkhiv Prezidenta Respubliki Kazakhstan, 2001), 3.

37 İbrahim Dilek, “Türk Dünyası Edebiyatında Repressiya”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı 48 (2019), 30; Nursulu Çetin, “1917-1945 Yıllarında Sovyet Kazakistan'da Yapılan Siyasi ve Ekonomik Reformlar ve Kazak Halkına Etkileri”, *20. Yüzyıl Başlarından Günümüze Türk Dünyası'ndaki Siyasi, İktisadi ve Kültürel Gelişmeler Uluslararası Sempozyumu, 24-27 Nisan 2018* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019), 777-778.

38 V. V. Kozina, *Demograficheskaya İstoriya Kazakhstana: (Konets XIX – Nach. XXI vv.)* (Karaganda: Izd-vo KarGU, 2007), 43.

39 Asıl soyadı Kostrikov olan S. M. Kirov, 15 Mart 1886 tarihinde Vyatka eyaleti (Şimdi Kirov bölgesi) Urzhum şehrinde doğmuştur. Kasım 1904'te Tomsk'ta RSDİP'ye katıldı 1918 yılında Terek Bölge Konseyi üyeliğine seçildi. 1930 yılında TBK(b)PMK'nin Politbüro üyesi oldu. 1934 yılında Kirov'un öldürülmesi, SSCB'de kitlesel baskıların başlaması neden olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Sergey Mironovich Kirov 1886-1934: Kratkiy Biograficheskoy Ocherk*, (Moskova: Politizdat, 1941).

Komünist Partisi (TBKP) Merkez Yürütme Komitesi, “*Terör eylemlerinin hazırlanması veya işlenmesi ile ilgili davaların yürütülmesi hakkında*” ve “*Birlik cumhuriyetlerinin mevcut ceza muhakemesi kanunlarında değişiklik yapılması hakkında*” kararları onaylamıştır.⁴⁰ 18 Ocak 1935 tarihinde TBKP Merkez Komitesi’nin kapalı mektubunda ise S. M. Kirov’un cinayet davasında yargılanan kişilerin parti ve politik fikirleri hakkında bilgiler verilmiştir.⁴¹ Sovyet idarecileri, yargılamalar sonucunda rejim karşıtlarının suikast girişimlerine devam edeceği ve büyük bir silahlı ayaklanma hazırlığı içerisinde olduğu bilgisine ulaşmışlardır. Nitekim 29 Temmuz 1936 yılında “*Troçkist-Zinovievist karşı-devrimci bloğun terörist faaliyetleri hakkında*”⁴² kapalı mektubun Birlik Cumhuriyetlerinin Komünist Merkez Komitesi sekreterlerine gönderilmesiyle “Büyük Tasfiye” dönemi başlamıştır.

Kazakistan’da Büyük Tasfiye Dönemi

Büyük Tasfiye eyleminin temel ideolojisi, Sovyet rejimin potansiyel olarak tehlikeli olduğunu düşündüğü nüfus gruplarını temizlemek veya izole etmek olmuştur. Bu bağlamda Stalin, 2 Temmuz 1937’de Birlik Cumhuriyetlerinin Komünist Merkez Komitesi sekreterlerine gizli bir telgraf göndermiştir. Telgrafta, sınır dışı edilen eski kulakların ve suçluların bir kısmı, sürgün süresi bittikten sonra bölgelerine geri dönerek anti-Sovyet ve sabotaj suçlarının ana kışkırtıcıları olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Stalin, sürgünden dönen kişilerin derhal tutuklanarak Troykalar aracılığıyla sorgulanmalarını istemiştir. Stalin, Birlik Cumhuriyetlerinin Komünist Merkez Komitesi sekreterlerinden sorgu sonucunda idam ve sınır dışı edileceklerin sayısını SBKP Merkez Komitesine bildirmelerini söylemiştir.⁴³ Bu bağlamda 9 Temmuz 1937 ‘de Kazak SSC Merkez Komitesi İkinci Sekreteri Sadık Nurpeysoviç Nurpeysov, anti-Sovyetler ve kulaklar hakkında Yejev’a özel bir mektup göndermiştir. Mektupta idam için 2.346, sınır dışı edileceklerin ise 4.403 kişi olarak ön sayısı vermiştir. Aynı zamanda, ıslah ve çalışma kamplarında bulunan kulakların davalarını incelemek için izin istemiştir.⁴⁴ 10-20 Temmuz 1937’de Kazak SSC bölgelerinden SBKP Merkez Komitesine gönderilen telgraflara göre birinci kategoride 3.741, ikinci kategoride 7.931 kişi olmak üzere toplam 11.672 kişinin cezalandırması hakkında sayı bildirilmiştir. Nitekim Moskova neredeyse her zaman yeni rakamları ve tasfiye planlarını onaylamıştır.⁴⁵

40 *Sbornik Zakonodatel’nykh*, 33-34.

41 Tüm Birlik Bolşevik Komünist Partisi Merkez Komitesi’nin “*Yoldaşımız Kirov’un alçakça öldürülmesiyle bağlantılı olaylardan alınacak dersler hakkında*” Kapalı Mektubu, 18/01/1935, RFDBA, F. 30, Op. 24, D. 202, L. 4-6.

42 Tüm Birlik Bolşevik Komünist Partisi Merkez Komitesi’nin “*Troçkist-Zinovievist karşı-devrimci bloğun terörist faaliyetleri hakkında*” Kapalı Mektubu, 29/07/1936, RDSPTA, F. 17, Op. 171, D. 230, L. 72-78o6.

43 RFDBA, F. 3, Op. 58, D. 212, L. 32.

44 Kazak SSC Komünist Parti Sekreteri S. N. Nurpeysov’un SSCB İçişleri Halk Komiserliği Başkanı N. Yejev’a gönderdiği “*1168/ş kodlu*” Telgrafi, 09/07/1937, RDSPTA, F. 17, Op. 166. D. 575, L. 95.

45 Kozybayev *Bol’shoy terror*, 124.

İHK, 16 Temmuz 1937'de Birlik Cumhuriyetlerinin İçişleri Halk Komiserliği Ofisi'nin (İHKO)⁴⁶ katıldığı bir toplantı düzenlemiştir. Eski kulak ve anti-Sovyetlere karşı operasyon planı düzenlemek için gerçekleşen toplantıda Yejev'un yardımcısı Mihail Petroviç Frinovski, bölgelerden gelen raporlara göre her bölge için cezalandırılacakların sınırını belirlemiştir. Ayrıca Yejev, şüphelilere fiziksel etki yöntemlerinin (işkence) kullanımına izin vermiştir.⁴⁷

31 Temmuz 1937'de SBKP Politbüro, İHK'nin 30 Temmuz 1937 tarihli "00447" sayılı -Eski kulakları, suçluları ve diğer Sovyet karşıtı unsurları bastırma operasyonu hakkında-operasyonel emrini onaylamıştır. Birlik Cumhuriyetlerinin İHKO'suna gönderilen "00447" sayılı operasyon emri şu şekildedir:

"... 5 Ağustos 1937'den itibaren, tüm Cumhuriyetlerde eski kulak, anti-Sovyet unsurları ve suçluları bastırma operasyonunun başlatılmasını emrini veriyorum. Özbek, Türkmen Tacik ve Kırgız SSC'de operasyon 10 Ağustos'tan başlamasını ve 15 Ağustos'tan itibaren Uzakdoğu, Krasnoyarsk ve Doğu Sibirya bölgesinde operasyon başlamasının emrini veriyorum."⁴⁸

İHK Başkanı Yejev talimatına göre 5 Ağustos'ta Kazak SSC'de, Sovyet devletinin temellerine yönelik yıkıcı çalışmalar sergileyenleri ortadan kaldırmak için tasarlanmış bir operasyon emri verilmiştir. Büyük Tasfiye'ye tabi olanlar şu şekilde sıralanmıştır:

"1. Cezalarını çektikten sonra geri dönen ve aktif Sovyet karşıtı yıkıcı faaliyetler yürütmeye devam eden eski kulaklar; 2. Kamplardan veya yerleşim yerlerinden kaçan eski kulaklar ile mülksüzleştirmeden saklanan ve Sovyet karşıtı faaliyetler yürüten kulaklar; 3. Asi, faşist, terörist ve haydut oluşumlarına üye olan, cezalarını çeken, baskıdan saklanan veya gözaltı yerlerinden kaçan ve Sovyet karşıtı suç faaliyetlerine devam eden eski kulaklar ve sosyal açıdan tehlikeli unsurlar; 4. Sovyet karşıtı parti mensupları; 5. Sovyet karşıtı isyancı örgütleri, faşist, terörist, casusluk ve sabotaj karşı-devrimci oluşumlar; 6. Eski kulaklardan, cezalandırıcılardan, haydutlardan, beyazlardan, mezhep aktivistlerinden, din adamlarından ve şuanda hapishanelerde, kamplarda, işçi yerleşimlerinde bulunan ve orada aktif Sovyet karşıtı yıkıcı çalışmalar yürütmeye devam eden en aktif Sovyet karşıtı unsurlar; 7. Suçlu faaliyetlerde bulunan ve suç ortamıyla ilişkili suçlular (haydutlar, soyguncular, mükerrer hırsızlar, profesyonel kaçakçılar, mükerrer dolandırıcılar, sığır hırsızları); 8. Kamplarda ve çalışma yerlerinde bulunan ve buralarda suç faaliyetinde bulunan suç unsurları; 9. Şu anda kolektif çiftliklerde, devlet çiftliklerinde, tarım işletmelerinde, sanayi ve ticari işletmelerde, Sovyet kurumlarında bulunan yukarıda listelenen tüm birlikler baskıya tabidir."⁴⁹

46 Rusçası: Управление Народного комиссариата внутренних дел (УНКВД), (Upravleniye Narodnogo Komissariata Vnutrennikh Del), İçişleri Halk Komiserliği Ofisi, SSCB İHK'sinin bölgesel teşkilatıdır.

47 *Tragediya Sovetskoy Derevni. Kollektivizatsiya i Raskulachivaniye Dokumenty i Materialy (1937-1939)*, C. V, Ed. V. Danilov, R. Manning (Moskova: ROSSPEN, 2004) 602-603.

48 RFDDBA, F. 3, Op. 58, D. 212, L. 61; *Cherez Trupy Vraga Na Blago Naroda: Kulatskaya Operatsiya v Ukrainkoy SSR 1937-1941 gg.*, C. I, Ed. M. Yunge vd. (Moskova: ROSSPEN, 2010), 99-115; *Lubyanka: Stalin i Glavnoye upravleniye Gosbezopasnosti NKVD (1937-1938)*, Ed. A. N. Yakovleva (Moskova: Mezhdunarodnyy Fond Demokratiya, 2004), 273-281.

49 RFDDBA, F. 3, Op. 58, D. 212, L. 61-63; *Cherez Trupy*, C. I, 103-107; *Lubyanka: Stalin*, 274.

Baskıların bir kısmı daha önce hüküm giymiş ve kamplarda bulunan kişilere karşı uygulanmıştır. Bununla birlikte kulaklar, karşı-devrimciler ve siyasi aktivistler de baskıya maruz kalmıştır. Sovyet hükümeti, suçlulara karşı cezai yaptırımları iki kategoriye ayırmıştır:

“a) Birinci kategori, yukarıda listelenen unsurların en düşmanca olanlarını içerir. Derhal tutuklanırlar ve troykadaki davaları değerlendirildikten sonra kurşuna dizilerek idam cezasına çarptırılırlar; b) İkinci kategori, daha az aktif, ancak yine de düşmanca unsurları içerir. 8 yıldan 10 yıla kadar kamplarda tutuklanırlar. Sosyal açıdan tehlikeli olanı ise troyka tarafından belirlenen cezaevlerinde aynı süreler için hapis cezasına tabidir.”⁵⁰

Böylece İHK'nin emri ile Kazak SSC'de binlerce davanın hızlandırılmış bir şekilde değerlendirilmesi için “operasyonel troykalar” oluşturulmuştur. Politbüro, Kazak SSC'de eski kulakları, suçluları ve anti-Sovyet unsurları temizlemek amacıyla tablo 1'de belirtilen kişi sayısını onaylamıştır. İHK'nin “00447” sayılı emrine göre, operasyonun dört ay içinde tamamlanması istenmiştir. Bunun nedeni ise dört ay sonra (12 Aralık 1937) SSCB Yüksek Sovyet seçimlerinin olmasıydı.

Tablo 1: İHK'nin 30.07.1937 tarihli 00447 sayılı emri ile Kazakistan'da baskıya maruz kalan kişi sayısı

Kazakistan SSC	Birinci Kategori (Ölüm Cezası)	İkinci Kategori (8-10 Yıl Hapis Cezası)	Toplam
Kuzey Kazakistan Bölgesi	650	300	950
Güney Kazakistan Bölgesi	350	600	950
Batı Kazakistan Bölgesi	100	200	300
Doğu Kazakistan Bölgesi	300	1050	1350
Koştanay Bölgesi	150	450	600
Aktöbe Bölgesi	350	1000	1350
Karaganda Bölgesi	400	600	1000
Alma-Ata Bölgesi	200	800	1000

Yukarıdaki tabloda bölgeler arasında farklılıkların olmasının nedeni bölge komite temsilcilerinin merkeze bildirdikleri raporlardan kaynaklanmıştır. Ayrıca genel itibariyle hapis cezasının fazla olması bölgelerde bulunan çalışma kamplarında ihtiyaç duyulan iş gücünün karşılanması anlamına geliyordu. Bununla birlikte tabloda birinci kategoride yer alanların sınırı 2.500 kişi, ikinci kategoride yer alan sınır 5.000 olarak belirlenmiştir.⁵² Ancak L. Mirzoyan sınırları artırmak için 3 Ekim, 14 Kasım, 1 ve 14 Aralık 1937 tarihlerinde talepte bulunmuştur. Mirzoyan'ın bu talepleri Politbüro tarafında kabul edilerek toplamda 7.000 kişi birinci kategori, 7.500 kişi ise ikinci kategori için belirlenmiştir.⁵³ Bu dönemin trajedi ölçeği, 6 Ocak 1937 tarihinde Kazak

50 RFDDBA, F. 3, Op. 58, D. 212, L. 63; *Cherez Trupy*, C. I, 107; *Lubyanka: Stalin*, 274.

51 RFDDBA, F. 3, Op. 58, D. 212, L. 66; *Cherez Trupy*, C. I, 110; *Lubyanka: Stalin*, 276.

52 Kozybayev, *Bol'shoy terror*, 127.

53 *Tragediya Sovetskoy*, C.V, 376 ,385, 386.

SSC'de yapılan nüfus sayımına göre toplam nüfus 5.120.173 iken bunların 2.862.458'i Kazak halkından oluşmaktaydı.⁵⁴ 17 Ocak 1939 tarihinde Kazak SSC'de yapılan nüfus sayımına göre toplam nüfus 6.151.102 iken bunların 2.327.625'i Kazak halkından oluşmaktaydı.⁵⁵ Toplam nüfus sayısına baktığımızda bir artış görülmektedir. Bunun sebebi ise SSCB'nin muhtelif bölgelerdeki diğer milletleri Kazak SSC'ne yerleştirmesinden kaynaklanmıştır. Yapılan nüfus sayımına göre Kazak Türk'ü sayısında bir azalma yaşanmıştır.

Yejev'un "00447" sayılı emrine göre birinci ve ikinci kategoride hüküm giyenlerin aileleri kural olarak cezaya tabi olmamışlardır. Ancak istisnai olarak sınıflandırılan kararlar alınmıştır. Bunlar;

a) Sovyet karşıtı eylemlerde bulunabilecek aile üyeleri, kamplara veya iş yerlerine yerleştirmeye tabidir.

b) Birinci kategoride cezalandırılan kişilerin aileleri sınır bölgesinde ise bunların sınır alanı dışında bölgelere yeniden iskana tabidir.⁵⁶

Birinci ve ikinci kategorilerde cezalandırılan kişilerin tüm aile bireyleri kayıt altına alınmış ve sistematik olarak takip edilmiştir. Cezalandırılan kişilerin aile üyeleri de "halk düşmanı" damgasıyla toplumda uzak durulması gereken kişiler olarak kabul görülmüştür. Sistemin işleyişine göre kadınlar da en az kocaları kadar suçlu sayılmıştır. Halk düşmanı ilan edilenlerin eşleri, ALJİR⁵⁷, KarLAG⁵⁸ gibi islah ve çalışma kamplarında çalıştırılmışlardır. 1938'de ALJİR kampında "vatana ihanet" suçlamasıyla cezalandırılan 5.000 aile üyesi bulunmaktaydı. 12 Aralık 1938'de Stalin ve V. M. Molotov⁵⁹, 3.167 kişinin öldürülmesine izin vermiştir.⁶⁰ KarLAG kampında tutuklanan kadın sayısı 1938 yılında 7.511, 1939 yılında ise 17.099 kişi olarak kayıtlara geçmiştir.⁶¹

Tutuklanan kişilerin çocukları ise İHK'nin 15 Ağustos 1937 tarihli 00486 sayılı özel emri ile ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Çocuklar hakkındaki önemli sorulardan biri de onların konaklama yeriydi. Tüm çocuklar yaş kategorilerine ayrılmıştır. 1-2 yaş arasındaki çocuklar, Birlik Cumhuriyetlerinin Halk Sağlık Komiserliği'nin yetimhane ve kreşlerine gönderilmiştir. 3 ile 15 yaş arasındaki çocuklar, devlet desteğinin verilerek ya devlet yurtlarına ya da akrabalarının yanına gönderilmiştir. 15 yaşından büyük çocuklar için bireysel olarak kararlar verilmiştir.⁶²

54 V. B. Zhiromskaya, I. N. Kiselev ve Y. A. Polyakov, *Polveka Pod Grifom "Sekretno": Vsesoyuznaya Perepis' Naseleniya 1937 g.* (Moskova: Nauka, 1996), 36, 86.

55 *Vsesoyuznaya Perepis' Naseleniya 1939 goda: Osnovnyye Itogi*, Ed. Yu. A. Polyako (Moskova: Nauka, 1992), 22, 75.

56 RFDBA, F. 3, Op. 58, D. 212, L. 67; *Cherez Trupy*, 111; *Lubyanka: Stalin*, 277.

57 Rusçası: Акмолинский Лагерь Джен Изменников Родины (Akmolinskiy Lager Jen İzmennikov Rodiny).

58 Rusçası: Карагандинский лагерь (Karagandı Lagerey), "LAG" kelimesi kamp anlamına gelen "Lager"dir.

59 1930-1941 yılları arasında SSCB Halk Komiserleri Konseyi Başkanlığı yapmıştır.

60 Anfisa Rafkatovna Kukushkina, *Akmolinskiy Lager 'zhen "İzmennikov Rodiny": İstoriya i Sud'by* (Karaganda: MGTI-Lingva, 2008), 38.

61 Hikmet Demirci, "Kazakistan GULAG Kamplarında Aile, Kadın ve Çocuk", *Türk Dünyası Araştırmalar 251* (2021), 259.

62 Kukushkina, *Akmolinskiy lager 'zhen*, 154-155.

İkinci dünya savaşı sırasında kamplarda toplam 837 çocuk bulunmaktaydı.⁶³ Böylece Sovyet hükümeti, kadın ve çocukları da sistemin içerisine almıştır.

Büyük Tasfiye döneminde SSCB’de 600’den fazla ıslah ve çalışma kampı bulunurken, Kazakistan’da ise 30’den fazla kamp ve alt bölümleri vardı. Her geçen yıl çalışma kamplarının sayısı arttırılmıştır. SSCB ıslah ve çalışma kamplarında 1 Ocak 1939’da toplam mahkûm sayısı 1.289.491 kişi iken, bunlardan 17.333’ü Kazak halkından oluşmaktaydı.⁶⁴

Büyük Tasfiye döneminde en çok etkilenen bir diğer grup ise aydınlardır. Kazak SSC’de Sovyetlerin asimile politikasına karşı gelen aydınlar, “*milli sapma*” ve “*milliyetçi*” gibi suçlamalarla cezalandırılmıştır. Bunların içinde Ahmet Baytursunulu (1872- Aralık 1937), Alihan Bökeyhanulu (1866-1937), Beyimbet Maylin (1894- 10 Kasım 1938), İlyas Cansügirulu (1894-1938), Kenjin Aspandiyar (1889- 1938), Magjan Cumabayulu (1893- 19 Mart 1938), Muhammedcan Tınışbayev (1879- 1937), Nigmet Nurmakov (1895- 25 Eylül 1937), Saken Seyfullin (1894- 25 Şubat 1938), Temirbek Jürgenov (1898- 25 Şubat 1938), Turar Rıskulov (1894- 10 Şubat 1938), Aydarhan Turlıbayulu (1877-1937) gibi önemli isimler bulunuyordu.⁶⁵

Netice itibariyle Sovyetler Birliği, kulaklar, parti üyeleri, ordu mensupları, muhalifler ve aydınları “*halk düşmanı, Komünizm aleyhtarı, Troçkist, etnik milliyetçi, ajan*” suçlamalarıyla yok etmeye yönelik sert politikalar uygulamıştır. “Büyük Tasfiye” sürecinde Sovyetler Birliği, toplumun bütün kesimlerini içine alan sosyalist düzen inşa etmeye çalışmıştır.

Sonuç

“Büyük Tasfiye”, 1937 ve 1938 yıllarında Sovyetler Birliği’nde rejim düşmanı olduğuna inanılan insanlara ve onların aile üyelerine uygulanan kitlesel baskı dönemidir. Bu dönemdeki cezai yaptırımların, sistematik bir devlet terörü olduğu genel olarak kabul edilmiştir. Stalin’in talimatıyla hazırlanan İHK’nin “00447” sayılı emri ile milyonlarca insan tutuklanmış ve ağır işkencelere maruz kalmıştır. Suçlu kabul edilen insanların çoğu ya çalışma kamplarının ağır şartlar dayanamayarak ya da kurşuna dizilerek öldürülmüştür. Cezalandırılanlar sadece devlet bürokratları değil, aynı zamanda aydınlar, parti üyeleri, ordu mensupları, öğretmenler, yazarlar, şairler, din adamları, kültür ve sanat insanları da dahil edilmiştir. Halkın manevi bilincine zarar veren bu felaket, kendilerini sosyal ve siyasi mücadeleye adayan birçok önemli insanı, milliyetçilik ve halk düşmanı ile suçlanan baskıların kurbanı olmuştur. Hayatını kaybedenlerin çoğunun ya kayıtları tutulmamış ya da çok sayıda belge yok edilmiştir. Bundan dolayı Büyük Tasfiye sürecinde Kazakistan’da kaç kişinin öldüğü veya öldürüldüğü hakkında net bilgiler mevcut değildir. Ancak nüfus sayımlarına bakılarak genel değerlendirme yapılabilir. Yukarıda

63 Kukushkina, *Akmolinskiy lager’ zhen*, 170.

64 *GULAG: Glavnoye Upravleniye Lagerey (1918-1960)*, Ed. A. N. Yakovleva (Moskova, MFD, 2000), 416-417.

65 Kazakistan’da Büyük Tasfiye’ye uğrayan aydınlar hakkında daha kapsamlı bilgi için bkz. Güljanat Ercilasun, “Stalin Döneminde Kazak Aydınların Tasfiyesi”, *Stalin ve Türk Dünyası*, Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Liaisan Şahin (İstanbul: Kaknüs yayınları, 2007), 127-136; Kayırjan Kasenov, *Ämirxan Täreaxanov, Kızıl Kırğın*, Almatı 1994.

verilen nüfus sayımlarına bakıldığında 1937-1938 yılları arasında Kazakistan'da 534.833 Kazak hayatını kaybetmiştir.

Büyük Tasfiye'ye maruz kalanların aklanması 1956'da gerçekleşen SBKP'nin 20. toplantısında başlamıştır. Tutuklu olanların birçoğu aklandığına dair belgeleri, ancak 1980'li yılların ortasında alabildiler. Kazakların tamamen aklanması Kazakistan'ın kendi bağımsızlığını ilan etmesiyle gerçekleşmiştir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 14 Nisan 1993 tarihinde "*Kitlesel baskıya uğrayanları aklama*" hakkında kararı onaylamıştır. Aynı yıl Kazakistan'da, "*Totaliter baskı kurbanları için rehabilitasyon*" kararı onaylanmıştır. 1997 yılında "*Milli Birlik ve Siyasi Sürgün Kurbanlarını Hatırlama Yılı*" olarak ilan edilmiştir. 31 Mayıs, kurbanları anma günü olarak kabul edilmiştir. Almatı şehrindeki Janalık köyünde Büyük Tasfiye'ye uğrayan suçsuz insanlar için anıtlar dikilmiştir. Büyük Tasfiye'ye uğrayanlar için gerçekleştirilen bu faaliyetler, böyle bir insanlık suçunun unutulmamasını sağlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- ; Veri Toplama- ; Veri Analizi/Yorumlama- ; Yazı Taslağı- ; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- ; Son Onay ve Sorumluluk-

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- N.Ç., İ.T.; Veri Toplama- N.Ç., İ.T.; Veri Analizi/Yorumlama- N.Ç., İ.T.; Yazı Taslağı- N.Ç., İ.T.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- N.Ç., İ.T.; Son Onay ve Sorumluluk- N.Ç., İ.T.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- ; Data Acquisition- ; Data Analysis/Interpretation- ; Drafting Manuscript- ; Critical Revision of Manuscript- ; Final Approval and Accountability-

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Author Contributions: Conception/Design of Study- N.Ç., İ.T.; Data Acquisition- N.Ç., İ.T.; Data Analysis/Interpretation- N.Ç., İ.T.; Drafting Manuscript- N.Ç., İ.T.; Critical Revision of Manuscript- N.Ç., İ.T.; Final Approval and Accountability- N.Ç., İ.T.

Kaynakça/References

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Arşivi (RFDBA)

Tüm Birlik Bolşevik Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro'nun "*Tutuklamalar, kovuşturma denetimi ve soruşturma hakkında*" Kararı, 17/11/1938, F. 3, Op. 58, D. 6, L. 85-87.

SSCB İçişleri Halk Komiserliği'nin 30 Temmuz 1937 tarihli 00447 sayılı "*Eski Kulakları, suçluları ve diğer Sovyet karşıtı unsurları bastırma operasyonu hakkında*" Operasyonel Emri, 30/07/1937, F. 3, Op. 58, D. 212, L. 59-78.

Tüm Birlik Bolşevik Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin "*Yoldaşımız Kirov'un alçakça öldürülmesiyle bağlantılı olaylardan alınacak dersler hakkında*" Kapalı Mektubu, 18/01/1935, F. 30, Op. 24, D. 202, L. 4-6.

Rusya Devlet Sosyo-Politik Tarih Arşivi (RDSPTA)

"*Rusya halklarının hakları bildirgesi*", 02/11/1917, F. 2, Op. 1, D. 24219, L. 1-2.

Kazak SSC Komünist Parti Sekreteri S. N. Nurpeysov'un SSCB İçişleri Halk Komiserliği Başkanı N. Yejev'a gönderdiği "*1168/ş kodlu*" Telgrafı, 09/07/1937, F. 17, Op. 166, D. 575, L. 95.

Tüm Birlik Bolşevik Komünist Partisi Merkez Komitesi'nden "*Troçkist-Zinovyevist karşı-devrimci bloğun*

terörist faaliyetleri hakkında” Kapalı Mektubu, 29/07/1936, F. 17, Op. 171, D. 230, L. 72-7806.

Belge Derlemeleri, Araştırma ve İnceleme Eserler

- CAMERON, Sarah, *The Hungry Steppe: Famine, Violence, and the Making of Soviet Kazakhstan*. Londra: Cornell University Press, 2018.
- Cherez Trupy Vraga Na Blago Naroda: Kulatskaya Operatsiya v Ukrainskoy SSR 1937-1941 gg.*, Cilt I, Editörler M. Yunge, S. A. Kokin, R. Binner, O. A. Dovbnaya, B. Bonvech, I. Ye. Smirnova, G. A. Bordyugov. Moskova: ROSSPEN, 2010.
- ÇETİN, Nursulu, “1917-1945 Yıllarında Sovyet Kazakistan’da Yapılan Siyasi ve Ekonomik Reformlar ve Kazak Halkına Etkileri”, *20. Yüzyıl Başlarından Günümüze Türk Dünyası’ndaki Siyasi, İktisadi ve Kültürel Gelişmeler Uluslararası Sempozyumu, 24-27 Nisan 2018*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019.
- DEMİRCİ, Hikmet, “Kazakistan GULAG Kamplarında Aile, Kadın ve Çocuk”, *Türk Dünyası Araştırmaları* 251 (2021): 241- 268.
- DİLEK, İbrahim, “Türk Dünyası Edebiyatında Reprssiya”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 48 (2019): 27- 82.
- Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*. Çeviren Abdülvahap Kara. İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- FEL’ŞTİNSKİY Yuriy Georgiyevich, *VCHK/GPU: Dokumenty i Materialy*. Moskova: Zdatel’sstvo Gumanitarnoy Literatury, 1995.
- Genrikh Yagoda: Narkom Vnutrennikh Del SSSR General’nyy Komissar Gosudarstvennoy Bezopasnosti Sbornik Dokumentov*. Editör A. L. Litvin. Kazan, 1997.
- GULAG: Glavnoye Upravleniye Lagerey (1918-1960)*, Editör A. N. Yakovleva. Moskova: MFD, 2000.
- ERCİLASUN, Güljanat, “Stalin Döneminde Kazak Aydınların Tasfiyesi”. *Stalin ve Türk Dünyası*, Editörler Emine Gürsoy Naskali ve Liaisan Şahin içinde 127-136. İstanbul: Kaknüs yayınları, 2007. 127-136.
- HEKİMOĞLU, Vecihi Sefa Fuat, *18. ve 19. Yüzyıllarda Kazak Türkleri Rus İşgali ve Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2018.
- _____, “20. Yüzyılın İlk Yarısında Kazakistan’da Yaşanan Açlık Felaketleri”, *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (2018): 209-227.
- Iz Istorii Vserossiyskoy Chrezvychaynoy Komissii (1917-1921 gg.)*, Editörler Goncharov A.K., Doroshenko I. A., Kozichev M. A., Pavlovich N. N. Moskova: Gospolitizdat, 1958.
- İBRAHİM, Damira ve Vahit TÜRK, *Kazakistan’da Kızıl Kıtık (1929-1933)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016.
- JANSEN, Marc ve Nikita Petrov, *Stalin’in Baş Celladı Halk Komiseri Nikolay Yezhov*. Çeviren Önder Seçkin. İstanbul: Kalkedon yayınları, 2014.
- KASENOV, Kayırjan, *Ämirxan Tärexanov, Kızıl Kırğın*. Almatı 1994.
- KHAİRMUKHANMEDOV, Nurbek, “Stalin Dönemindeki Siyasi Muhalifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kamplar”, *bilig* 41 (2007): 155-174.
- KOZİNA V. V., *Demograficheskaya İstoriya Kazakhstana: (Konets XIX – Nach. XXI vv.)*. Karaganda: Izd-vo KarGU, 2007.
- KOZYBAYEV, I. M., *Bol’shoy terror v Kazakhstane*. Almaty: Raritet, 2019.
- KRUŞÇEV, N.S., *XX. Kongre Gizli Raporu Kişi Kültüne Karşı*. Çeviren Ahmet Fethi. İstanbul: Pencere yayınları, 1991.
- KUKUSHKİNA, Anfisa Rafkatovna, *Akmolinskiy Lager’ zhen “İzmennikov Rodiny”*: *İstoriya i Sud’by*.

Karaganda: MGTI-Lingva, 2008.

“Lenin”, *Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya*. Cilt 24, Editör B. A. Vvedensky. Moskova: Gosudarstvennoye Nauchnoye Izdatel'stvo, 1953: 439-512

Levon Mirzoyan v Kazakhstane. Sbornik Dokumentov i Materialov (1933-1938 gg.). Editör L. D. Degitayeva. Almaty: Arkhiv Prezidenta Respubliki Kazakhstan, 2001.

Lubyanka: Stalin i Glavnoye Upravleniye Gosbezopasnosti NKVD (1937-1938). Editör A.N. Yakovleva. Moskova: Mezhdunarodnyy fond Demokratiya, 2004.

OLCOTT, Martha Brill, *The Kazakhs*. Stanford: Hoover Institution Press, 1995.

PETROV, N. V. ve K. V. SKORKİN, *Kto Rukovodil NKVD 1934-1941: Spravochnik*. Moskova: Zven'ya, 1999.

SARABEYEV, Vitaliy. *Trotskiy, Stalin, Kommunizm*. Sankt-Petersburg: Piter, 2021.

Sbornik Zakonodatel'nykh i Normativnykh Aktov o Repressiyakh i Reabilitatsii Zhertv Politicheskikh Repressiy. Editör Ye. A. Zaytsev. Moskova: Respublika; Verkhovnyy Sovet Ros. Federatsii, 1993.

Sergey Mironovich Kirov 1886-1934: Kratkiy Biograficheskoy Ocherk. Moskova: Politizdat, 1941.

“Stalin”, *Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya*. Cilt 40. Editör B. A. Vvedensky. Moskova: Gosudarstvennoye Nauchnoye Izdatel'stvo, 1957: 419-424.

Tragediya Sovetskoy Derevni. Kollektivizatsiya i Raskulachivaniye Dokumenty i Materialy (1929-1930). Cilt II. Editörler V. Danilov, R. Manning. Moskova: ROSSPEN, 2000.

Tragediya Sovetskoy Derevni. Kollektivizatsiya i Raskulachivaniye Dokumenty i Materialy (1937-1939), Cilt V. Editörler V. Danilov, R. Manning. Moskova: ROSSPEN, 2004.

Vsesoyuznaya Perepis' Naseleniya 1939 goda: Osnovnyye Itogi. Editör YU. A. Polyako. Moskova: Nauka, 1992.

Vtoroy Vserossiyskiy S'yezd Sovetov. Editör K. G. Kotel'nikov. Moskova: Gos. İzd-vo, 1928.

YELEUOV, T., *Ustanovleniye i Uprocheniye Sovetskoy Vlasti v Kazakhstane (Mart 1917 – İyun' 1918 g.)*. Alma-Ata: Izdaniye Akademii Nauk Kazakhskoy SSR, 1957.

YILDIRIM, Seyfi ve Mirzahan EGAMBERDİYEYEV, “Taşnakçı Ermeni Levon İ. Mirzoyan'ın Kazakistan'daki Faaliyetleri (1933-1938)”, *Bilgi*101 (2022): 31-56.

ZHİROMSKAYA V.B., I. N. Kiselev ve Y. A. Polyakov, *Polveka Pod Grifom “Sekretno”*: *Vsesoyuznaya Perepis' Naseleniya 1937 goda*. Moskova: Nauka, 1996.

Elektronik Kaynak

SSCB Anayasası (1924), <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1924.htm>, Erişim tarihi: 15/07/2022.